

Keywords: creative, creation, creative capabilities, social teacher, professional activity.

Отримано 14.04.2009

УДК 159.923.2:371

Н. М. Дідик

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті описуються особистісні якості, що важливі для психолога. Проаналізовано результати дослідження характеристик особистості майбутніх психологів. Запропоновано шляхи розвитку особистісних якостей студентів даної спеціальності.

Ключові слова: особистісна характеристика, майбутній психолог.

Статья описывает личностные качества, которые важны для психолога. Проанализированы результаты исследования характеристик личности будущих психологов. Предложены пути развития личностных качеств студентов данной специальности.

Ключевые слова: личностная характеристика, будущий психолог.

Професія психолога належить до групи професій “людина-людина”, де особистісні якості займають вагоме місце у професійній діяльності даного спеціаліста. Професія психолога досить специфічна: особистість є об’єктом і суб’єктом психологічного впливу. Психолог працює з особистістю і, водночас, сам є особистістю, яка впливає на особистість клієнта. Таким чином, особистість психолога – основний інструмент психологічної допомоги. Тому успіх професійної діяльності психолога залежить не лише від його професійних знань, умінь та навичок, але і від особистісних характеристик. Від особистісного розвитку суб’єкта психологічної діяльності залежать результати професійного впливу психолога на людину.

Особистість практичного психолога вважається найбільш

цілющим засобом консультування. Англійський психоаналітик

М. Балінт наголошував, що психотерапія – це не теоретичне знання, а навички особистості. Такої ж думки дотримується представник гуманістичної психології К. Роджерс, вважаючи, що теорія і методи психоконсультанта є менш важливими, ніж виконання ним своєї ролі. З. Фройд був переконаний, що критеріями успішності психотерапевта є не медична освіта, а спостережливість і вміння проникати в душу клієнта. На думку А. Адлера, техніка лікування закладена у психотерапевті, тобто основним засобом, стимулюючим вдосконалення особистості клієнта, є особистість консультанта. Р. Кочюнас вважає, що ефективність консультанта визначається властивостями особистості, професійними знаннями і спеціальними навичками; “не принижуючи значення теоретичної і практичної підготовки, ми разом з тим схильні віддати перевагу фактору особистості консультанта” [3, с. 26].

Дослідники різних психологічних теорій особистості звертають увагу на такі вимоги до особистості практичного психолога: прагнення до самоактуалізації, гармонійність, цілісність та інтегрованість особистості, вміння жити у злагоді з собою, жити справжнім, відповідним внутрішній сутності життям. Найбільше про це говорили представники гуманістичного напрямку (А. Маслоу, Р. Мей, Дж. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл та ін.), психодинамічного (А. Адлер, З. Фройд, К. Юнг та ін.). Професійно важливою рисою практичного психолога є гуманістична спрямованість його особистості: “альтруїстичні позиції, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних або емпатичних мотивів у роботі з клієнтами, готовність до співробітництва та націленість на його позитивний результат” [8, с. 234]. Необхідні якості не природжені, а розвиваються протягом життя. М. Балінт вважав, що цінність навичок роботи психотерапевта обмежена без вдосконалення його особистості [3].

На думку Р. Кочюнаса, особистісні якості ефективного консультанта такі: аутентичність, відкритість власному досвіду, розвиток самопізнання, сила особистості та ідентичність, толерантність до невизначеності, ухвалення особистої відповідальності, глибина відносин з іншими людьми [3]. Р. С. Немов виділив такі якості психолога-консультанта: здатність до емпатії, відвертість, вираження особистої турботи про клієнта з допомогою співпереживання, доброзичливість, безоціночне ставлення до клієнта, відмова від нав'язування клієнтові власних

порад, довіра до клієнта, готовність консультанта спрямувати переживання клієнта в конструктивні прагнення [5, с. 98], уміння тримати оптимальну психологічну дистанцію між собою і клієнтом, уміння вселяти в клієнта впевненість і рішучість змінити себе [6].

Л. В. Скрипко визначила найважливіші особистісні характеристики, які утворюють основу спеціальних здібностей психологів-практиків, та об'єднала ці здібності у три блоки: 1. *Інтелектуальний блок*: високий загальний рівень інтелектуального розвитку, висока пізнавальна потреба; рефлексивність; висока креативність; аналітичність і критичність мислення. 2. *Емоційний блок*: емоційна стабільність, впевненість, високий рівень самоприйняття, адекватні самооцінка та рівень домагань, високий рівень самоконтролю, фрустраційна толерантність. 3. *Комунікативний блок*: гуманістична спрямованість, альтруїзм, комунікабельність, зовнішня експресивність поведінки, уміння прогнозувати комунікативну ситуацію, домінування, широкий репертуар поведінкових реакцій [4].

Е. Аллан описав десять основних характеристик кваліфікованого психолога: орієнтація клієнта в його цілях як нових можливостях; варіативність вербальних і невербальних реакцій на ситуації; уникнення оцінних суджень; розуміння складності предмета дослідження та неможливості опису його у рамках однієї концепції; здійснення психологом культурної продуктивності не на основі власної Я-концепції, а на основі свого ставлення до професії практичного психолога; розуміння міри відповідальності всіх учасників ситуації та володіння юридичними нормами регуляції відповідальності; реальна оцінка психологом своїх можливостей та рівня кваліфікації, прагнення до їх поліпшення; усвідомлення психологом міжособистісного впливу в процесі взаємодії з клієнтом; повага людської гідності клієнта; створення і розвиток власної концепції психологічної допомоги; ставлення до власної концепції як способу мислення, який зумовлений його культурною і статевою приналежністю [1].

Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н. В. Чепелевою та Н. І. Пов'якель, включає такі складові:

1. *Мотиваційно-цільова підструктура особистості* – сформована позитивна мотивація до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших. Базовою особистісною якістю є діалогізм (діалогічна готовність, безумовне прийняття іншого, особистісна рефлексія, розвинена система особистісних смислів, орієнтованість на досягнення

взаєморозуміння). 2. *Когнітивна підструктура* – сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе й інших; Я-концепція фахівця (адекватність і сталість самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної і невербальної поведінки, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є професійна рефлексія та професійний інтелект. 3. *Операційно-технологічна підструктура* – володіння основними професійними вміннями і навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Найважливішим компонентом цієї підструктури є практичний інтелект. 4. *Комунікативно-рольова підструктура* включає соціально-когнітивні і комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Базовою особистісною якістю є професійна ідентифікація та соціальний інтелект (здатність у процесі спілкування визначати будь-які відхилення від нормального функціонування або розвитку людини, яка є найважливішою складовою спеціальних здібностей до психологічної діяльності). 5. *Регулятивна підструктура* забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом виступає професійна саморегуляція [11].

На думку П. П. Горностаєва, практичний психолог, незалежно від спеціалізації, повинен мати такі якості: доброзичливість і низька агресивність, спрямованість на проблему, емпатія, гнучкість мислення, творча інтуїція. Велику роль відіграє високий рівень інтелекту (особливо в психодіагностичній та експертній функціях), перцептивні здібності, спостережливість, уміння помічати на перший погляд малозначущі деталі, комунікативні, сугестивні, експресивні, організаторські здібності [3].

С. Собкова виділяє наступні особистісні риси, бажані для практичного психолога: концентрація на клієнті, бажання і здатність йому допомогти; відкритість до поглядів і суджень, які різняться від власних, гнучкість і терпимість; емпатійність, сприйнятливність, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; аутентичність поведінки; ентузіазм і оптимізм, віра у

клієнта; впевненість у собі, позитивне самоствавлення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних потреб, мотивів; багата уява, інтуїція; високий рівень інтелекту, врівноваженість, терпимість до фрустрації і невизначеності, високий рівень саморегуляції [11]. Про важливість саморегуляції говорить також Н. І. Пов'якель. Саморегуляція виступає як система дій, яка, базуючись на самооцінці, є засобом самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації й самореалізації особистості психолога. Л.П.Шумакова відмічає серед професійних якостей практичних психологів афектотимію, емоційну стійкість, високий рівень самоконтролю поведінки.

В. В. Гусейнов, Т. І. Федотюк називають високий показник інтелекту (особливо його вербального компонента) важливою умовою професійної успішності психолога-практика [4]. Інтелект допомагає аналізувати якості особистості, долати професійні та особистісні установки, розуміти поведінку клієнта, на думку

В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої [8, с. 233].

Таким чином, аналіз досліджень з даної проблематики показав, що необхідними особистісними якостями ефективного практичного психолога є: відповідальність (Е. Аллан, Р. Кочюнас), емпатійність (П. П. Горностай, Р. Кочюнас, Р. С. Немов, Н. В. Чепелева та ін.); діалогізм, соціальний інтелект, рефлексія, асертивність (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева); комунікативна компетентність (П. П. Горностай, Р. Кеттелл, Н. В. Чепелева); аутентичність, конгруентність (Колшед, К.Роджерс); безоціночне ставлення (Е. Аллан, Р. С. Немов, К. Роджерс та ін.), саморегуляція мислення (Н. І. Пов'якель) та ін.

Проблема особистісних якостей практичного психолога вивчена досить ґрунтовно, проте особистісні якості майбутніх психологів досліджені недостатньо. Це призвело до вибору теми і мети статті – вивчити особливості особистісних характеристик майбутніх психологів.

Особистісні характеристики майбутніх психологів вивчалися за допомогою 16-факторного особистісного опитувальника

Р. Кеттелла (16PF). Особистісні характеристики майбутніх психологів розподілялися на 16 факторів, значення яких зображено у таблиці 1, де “+” за фактором означає високий рівень його розвитку, а “-” – низький.

Таблиця 1

Значення факторів за опитувальником Р. Кеттела

№з/п	Фактор	Значення фактора
1	A+ A-	Афектотимія: відкритість, легкість, комунікабельність Шизотимія: усамітненість, стриманість, скритність
2	B+ B-	Високий інтелект: високі загальні мислительні здібності, логічне мислення, кмітливість, освіченість Низький інтелект: низькі загальні мислительні здібності, низький розвиток логічного мислення, неосвіченість
3	C+ C-	Сила “Я”: емоційна стійкість, спокійність, наполегливість Слабкість “Я”: емоційна нестійкість, тривожність, безвольність
4	E+ E-	Домінантність: наполегливість, незалежність Конформність: покірливість, залежність
5	F+ F-	Сургенсія: безтурботність, життєрадісність, оптимізм Десургенсія: занепокоєність, песимізм
6	G+ G-	Сила “Над-Я”: совісність, відповідальність, дисциплінованість Слабкість “Над-Я”: недобросовісність, безвідповідальність
7	H+ H-	Пармія: сміливість, комунікабельність Тректія: боязливність, сором’язливість, обережність
8	I+ I-	Премсія: м’якосердність, ніжність Харрія: суворість, жорстокість
9	L+ L-	Протенсія: підозріливість, заздрісність Алаксія: довірливість, безкорисливість
10	M+ M-	Аутія: мрійливість, оригінальність Праксернія: практичність, звичайність
11	N+ N-	Проникливість: практичність, обачність Безпосередність: наївність, простота
12	O+ O-	Гіпотимія: схильність до почуття провини Гіпертимія: впевнена адекватність
13	Q1+ Q2-	Радикалізм: гнучкість Консерватизм: ригідність
14	Q2+ Q2-	Самодостатність: самостійність Соціабельність: залежність від групи
15	Q3+ Q3-	Контроль бажань: високий самоконтроль поведінки Імпульсивність: низький самоконтроль поведінки
16	Q4+ Q4-	Фрустрованість: напруженість Нефрустрованість: розслабленість

Отже, для майбутніх психологів ідеальними є такі результати дослідження: високий рівень інтелекту, афектотимія, сила “Я” і “Над-Я”, доміантність, сургенсія, пармія, премсія, аутія, проникливість, радикалізм, самодостатність, контроль бажань, алаксія, гіпертимія і нефрустрованість.

Р. Кеттел стверджує, що для психотерапевта характерні легкість у спілкуванні, вміння слухати і підтримувати розмову. Р. Кеттел у спеціальній моделі визначив особистісні риси ефективного практичного психолога за допомогою “рівняння

ефективності” психодіагноста і психотерапевта на основі 16-факторного опитувальника. “Психотерапевт” = $0,72A + 0,29B + 0,29H + 0,29N$, “Психодіагност” = $0,31A + 0,78B + 0,47N$, де А, В, Н, N – фактори опитувальника (відкритість, логічне мислення, сміливість, тактовність відповідно), що впливають на ефективність роботи психолога [7].

Результати дослідження особистісних характеристик майбутніх психологів за багатофакторним особистісним опитувальником Кеттелла подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати дослідження особистісних характеристик майбутніх психологів за багатофакторним особистісним опитувальником Кеттелла

Фактори	Низький рівень (у %)	Середній рівень (у %)	Високий рівень (у %)
A	3,8	53,2	43
B	30,7	62,1	7,2
C	13,9	55,7	30,4
E	11,4	69,6	19
F	10,1	57	32,9
G	26,6	63,3	10,1
H	3,8	68,4	27,8
I	13,9	70,9	15,2
L	8,9	63,3	27,8
M	8,9	78,5	12,6
N	12,6	72,2	15,2
O	10,1	69,6	20,3
Q1	2,2	56,3	41,5
Q2	49,4	43	7,6
Q3	10,1	54,4	35,5
Q4	8,9	72,1	19

Отже, спираючись на дані таблиці 2, можна зробити висновок, що найбільш високі показники за високим рівнем вираженості мають такі фактори: А (43%), Q1 (41,5%), Q3 (35,5%), F (32,9%), що свідчить про відкритість, гнучкість, контроль бажань і безтурботність більшості майбутніх психологів. Найбільш високі показники за середнім рівнем вираженості належать таким факторам: М (78,5%), N (72,2%), Q4 (72,1%), I (70,9%), O (69,6%), E (69,6%), H (68,4%), що характеризують мрійливість, проникливість, фрустрованість, м'якосердність, почуття провини, домінантність, сміливість майбутніх психологів. Найбільш високі показники за низьким рівнем вираженості отримано такими факторами: Q2

(49,4%), В (30,7%), G (26,6%), що свідчить про соціабельність, недостатнє логічне мислення, недобросовісність досліджуваних. Фактори L і С знаходяться на середньому рівні вираженості, характеризуючи особистісні характеристики майбутніх психологів за шкалами “підозріливість-довірливість” та “емоційна стійкість-емоційна нестійкість” відповідно.

Таблиця 3

**Результати середнього значення
за факторами опитувальника Р. Кеттелла**

Фактори	Середнє значення (у стенах)
A	6,73
B	4,15
C	6,01
E	6,04
F	6,51
G	4,97
H	6,42
I	5,33
L	6,34
M	5,75
N	5,44
O	6,13
Q1	6,96
Q2	3,99
Q3	6,33
Q4	5,54

Отже, дані таблиці 3 дозволяють зробити висновок, що найбільш високі середні значення мають фактори Q1 (6,96), A (6,73), F (6,51), а найнижчі – фактори Q2 (3,99), B (4,15) і G (4,97), що свідчить про гнучкість, відкритість, безтурботність більшості майбутніх психологів. Дані риси є бажаними для фахівців даної спеціальності. Разом з тим, у більшості досліджуваних присутні соціабельність, низький розвиток логічного мислення, недобросовісність, що є небажаними для майбутніх психологів.

Отже, за результатами дослідження виділено такі особливості особистісних характеристик майбутніх психологів: відкритість, гнучкість, контроль бажань, безтурботність, мрійливість, проникливість, м'якосердність, доміантність, сміливість, емоційна стійкість. Дані риси є бажаними для моделі особистості майбутнього психолога. Разом з тим, у більшості досліджуваних присутні фрустрованість, почуття провини, соціабельність, низький розвиток логічного мислення, недобросовісність, незначна підозріливість, що є небажаними для майбутніх психологів.

Психолог повинен постійно вдосконалювати власні особистісні характеристики, корегувати не бажані для нього якості, щоб зменшити негативний вплив контртрансферу. На думку

З. Фрейда, жоден психоаналітик не просунеться далі у своїй роботі, ніж йому дозволять власні проблеми і внутрішній опір. Бачити людей через призму власних забобонів – ось головний камінь спотикання для особистості консультанта, на думку Р. Мея [6].

Тому потрібно корегувати небажані для психолога особистісні характеристики. Цього можна досягти за допомогою відвідування майбутніми психологами різного роду тренінгів, аутотренінгу, АСПН, важливими є релаксація, психогімнастика, психомалюнок, ігрові методи (ситуаційно-рольові, творчі), ведення рефлексивного щоденника, виконання вправ для розвитку логічного мислення та ін. Ефективним є формування прагнення у майбутніх психологів до самовдосконалення власних професійних та особистісних якостей, які взаємопов'язані у даній професії: вдосконалюючись особистісно даний фахівець стає більшим професіоналом і навпаки.

Отже, перспективами у дослідженні даної проблеми є створення корекційно-розвиваючої програми для виправлення небажаних особистісних якостей майбутніх психологів і вдосконалення важливих професійних характеристик, що потрібно для підвищення ефективності надання психологічної допомоги та попередження можливих труднощів у психологічній роботі.

Список використаних джерел

1. Аллан Е. и др. Консультирование и психотерапия – сочетание методов, теории и практики Пер. с англ. – Новосибирск, 1987. – 268 с.
2. Горноста́й П. П. Компетентність психолога: досвід чи творча обдарованість? // Практична психологія і школа: матеріали Міжнародної конференції. – К., 1993. – С. 43–49. – Режим доступу: http://users.i.com.ua/~p_gorn/publ01d.html
3. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования Пер. с лит.– М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
4. Литовченко Н. Ф. Розвиток здатності до самопізнання як компонент готовності особистісної підготовки майбутніх практичних психологів // Психологічна газета. – 2004. – №24. –

Режим доступу:

http://www.glavnyk.com.ua/PG_UKR_24_11_2004.htm

5. Мэй Р. Искусство психологического консультирования / Пер. с англ. Т. К. Кругловой. – М.: Класс. – Режим доступу: http://ihtik.lib.ru/psychology_20sept2007/psychology_20sept2007_1936.gar

6. Немов Р. С. Основы психологического консультирования: Учеб. Для студ. педвузов. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 394 с.

7. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин. СПб.: Речь, 2000. – 440 с.

8. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

9. Роджерс К. О становлении личности. Психотерапия глазами психотерапевта / Е. И. Исенина. – М.: Прогресс, 1994. – http://ihtik.lib.ru/psychology_20sept2007/psychology_20sept2007_1362.gar

10. Собкова С. Допоможу іншим людям. Становлення психолога-фахівця // Психолог. – 2006. – № 34 (226). – С. 6–10

11. Чепелева Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога // Психологія: Збірник наукових праць. – Вип. 3. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41

The article describes personality qualities which are important for a psychologist. The results of research of descriptions of personality of future psychologists are analyzed. The ways of development of personality qualities of students of this specialist are offered.

Key words: personality description, future psychologist

Отримано 10.04.2009